

УДК 811.14'06'373.7
811.135.1'373.7
811.163.41'373.7

doi: 10.19090/cit.2022.40.76-91
Оригинални научни рад

Књига као део фразеологије (на примеру грчког, румунског и српског језика)

Предраг Мутавцић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет – Катедра за неохеленске студије, Београд
predrag.mutavdzic@fil.bg.ac.rs

Сажетак

Уколико пођемо од тога да је књига део општег људског и националног блага, да се савремено друштво не може замислити без ње, будући да и даље функционише као један од најважнијих извора информација, у овом раду се прегледно разматрају фразеологизми формирану путем кључне лексеме *књиџа* у савременом грчком, румунском и српском језику. Мада њихов укупан број није велики, то не спречава да их посматрамо као засебну фразеолошку поткласу унутар које се запажају фразеологизми који су, са једне стране, веома блиски, чак сасвим идентични са фразеологизмима који се могу пронаћи у другим европским језицима – што указује на преношење културних утицаја – а са друге стране се запажају и они сасвим идиотипични, својствени само једном језику и, самим тим, непоновљиви. Основни закључак који се намеће јесте да између наведених језика превагу односе структурно подударни фразеологизми, односно фразеолошки степен потпуне еквиваленције, кога прати степен делимичне, док семантичка еквиваленција припада углавном подударном нивоу. Оно не треба да чуди, с обзиром на то да је човеков однос према књизи у неку руку универзалан, мада су јој у сваком балканском друштву приписане и посебне одлике услед неминовних друштвено-културолошких разлика. То значи да су разматрани балкански језици пре хомотипични него идиотипични.

Кључне речи: *carte*, *βιβλίο*, *књиџа*, савремени грчки, румунски, српски, фразеологизми, семантичка еквиваленција

Είναи εύκολο να μελετάς βιβλία παρά ανθρώπους.
Ласно је о књиџама ѝромишљаџи неџо о људима
грчка народна пословица

Циљ, методологија рада, корпус

Главни циљ нашег рада оличен је у тежњи да контрастивно и компаративно сагледамо фразеологизме формиране путем саставнице *књиџа* / *carte* / *βιβλίο* у три савремена балканска језика, грчком, румунском и српском, при чему:

- а) сваки језик посматрамо и као полазан и као циљан;
- б) настојимо да утврдимо колико постоји сличности и разлика између трију фразеолошких слика;
- в) забележеним фразеологизмима проналазимо најбољи семантички парњак, односно одговарајући преводни еквивалент;
- г) покушавамо да утврдимо да ли и у ком обиму је могуће говорити о међујезичкој, међукултурној и међусемантичкој подударности.

Будући да примењујемо компаративни приступ, сваки од наведених језика посматрамо и као полазан и као циљан, у зависности од нашег смера кретања, с обзиром на то да се у сваком језику фразеолошка слика формира посебно, најчешће путем принципа фразеологизације који су за сваки језик карактеристични и непоновљиви у неком другом.

Целокупна грађа је ексцерпирана из две врсте материјала, преко традиционалног (затвореног) и отвореног (модуларног) типа у виду одговарајућих речника, једнојезичних и двојезичних, штампаних, фразеолошких и електронских (видети њихов списак на крају рада). Додатно, као помоћни (секундарни) извор провере учесталости употребе свих забележених фразеологизама као и њиховог (контекстуалног) значења укључен је претраживач *Google*. Сваки пример с уоченим делимичним неподударностима је подвучен, а сваки неподударни обележен је астериском. Такође, примери на грчком и румунском дати су у форми глоса ради лакшег уочавања свих указаних (не)подударности.

Уводно разматрање

У данашњем добу књига се узима углавном „здро за готово“, као предмет који је присутан свуда око нас и на који смо директно упућени на бројне начине свакодневно. И мада је одавно постала саставним делом људске културе, однос човека, боље речено сваког друштва, према књизи обојен је и мотивисан у великој мери и идеолошки: књига је у многим случајевима послужила као веома моћно и ефикасно оружје у отвореној пропаганди и/или борби против неистомисљеника, посебно уколико су у њој објављени (изнесени, приказани...) садржаји супротни званичним (политичким, историјским, културним, друштвеним, религијским, научним и другим) погледима. У том смислу довољно је сетити се јавног спаљивања књига које су нацисти помпезно организовали у Берлину 10. маја 1933. године у име „очишћења“ и „очувања“ изворне немачке културне, научне, књижевне и поетске мисли од „свих неподобних“ аутора. Нешто слично догодило се и у Хрватској шест деценија касније – уколико се ослонимо на наводе Анте Лешаје изнетих у његовој књизи *Књигоциг – уништавање књига у Хрватској шијеком 1990–их*, близу 2,8 милиона књига, што је чинило безмало 13,33% укупног библиотечког фонда у свим регистрованим библиотекама у Хрватској у периоду између 1990. и 1995. године,¹ уништено је заувек, при чему су, поред књига марксистичко-комунистичког идеолошког садржаја, биле уклоњене и књиге бројних других аутора (како српских, тако и свих осталих) који се нису уклапали у тадашњу хрватску национално-идеолошку и образовно-васпитну политику. Аутор је као посебан пример истакао и чин лингвисте Далибора Брозовића, иначе академика и директора Лексикографског завода „Мирослав Крлежа“, који је послао 40.000 непродатих примерака Енциклопедије ЈАЗУ на њихово „резање“.²

Главна питање које се намеће овде јесте – шта је то књига? Према важећој UNESCO-вој дефиницији, у питању је „непериодично штампано издање од најмање 49 страница без корица, објављено у земљи и доступно јавности“,³ док се, сходно номенклаури америчке Поштанске службе, она означава као „увезана публикација од 24 и више страница, од којих барем 22 су штампане и садрже основни материјал за читање са рекламама углавном ограниченим на објаве о књигама“.⁴ У оквиру *Хрватске енциклопедије* наводи се да је у питању „сваки писмом фиксирани језични документ већег опсега, забиљежен на лако преносиву материјалу“.⁵ За француског историчара Барбијеа, међутим, књига „најчешће означава штампани предмет

¹ Ante Lešaja, *Knjigocid – uništavanje knjiga u Hrvatskoj tijekom 1990-ih* (Zagreb: Profil i Srpsko narodno vijeće, 2012), 280.

² Лешаја се позива на текст филозофа и ерудите Милана Кангре који је о томе подробно писао у свом чланку „Hrvatski knjigocid. Knjige ne groblju“, објављеном у листу *Feral Tribune* 14. априла 1998. где је изнео наведени податак. На то је Брозовић одмах одговорио у истом листу својим текстом „Bauk enciklopedije“ (Op. cit, 87), правдајући тај поступак чистом економским и комерцијалним разлозима (Op. cit, 233).

³ The General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, *Recommendation concerning the International Standardization of Statistics Relating to Book Production and Periodicals*, преузето 25. 3. 2022, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13068&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

⁴ Miha Kovač et al., „What is a Book?“, *Publishing Research Quarterly* 35 (2019): 317, <https://doi.org/10.1007/s12109-019-09665-5>.

⁵ Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, *Hrvatska enciklopedija*, s. v. „Knjiga“, преузето 25. 3. 2022, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32108>.

[чија] дефиниција још није одређена”,⁶ но чињеница је да се у *Међународној енциклопедији информација и библиотекарства* она схвата далеко прецизније, као предмет у виду „садржаја писане, штампане или графичке информације. И поред тога што је било других форми књиге, попут свитака, у последња два миленијума на Западу овај термин односи се на кодекс који се састоји од листова велума, пергаментa, папира или другог материјала увезаних или спојених, а затворених заштитним корицама”.⁷

Нема спорења да је свака књига вредна и да представља опште национално, културно, уметничко и интелектуално благо које има и своју корисну сврху и публику. Чињеница је да је књига у ранијим историјским периодима била ретка, тешко доступна и изузетно скупа. Чињеница је и то да се код сваког народа однос према књизи постепено изграђивао, мењао и прилагођавао кроз време. Тако је, на пример, руски лингвиста, слависта и дипломата Александар Фјодорович Гиљфердинг (Александр Фёдорович Гиљфердинг, 1831–1872) изнео запажање у свом *Пушовању њо Херцеговини, Босни и старој Србији* како је често морао упадати у жучне расправе са српским свештеницима зато што нису разликовали рукописну књигу од штампане, па у том смислу он каже:

„На такве неспоразуме наилазио сам стотину пута у овој земљи. Стотину пута су ми показивали, па чак понекад и слали из удаљених мјеста, којекакве старе штампане књиге српских штампарија (које су се успјешно развијале у XVI вијеку), у пуном увјерењу да су то рукописи. Само црквене књиге руских штампарија сматрају се овдје штампаним књигама. Сваки пут ми је полазило за руком да увјерим босанске или србијанске свештенике у њихову заблуду. Једино је девички игуман остао непоколебљив у свом увјерењу”.⁸

Књига је, уз откриће ватре и писма, један од свакако највреднијих и најважнијих човечких изума, јединствен плод интелектуалног и практичног напора да сачува од заборава све оно што је за њега било битно и потребно. Без књиге савремено друштво не би могло функционисати нити бисмо га могли као таквог познавати. Преко ње развила се култура књиге која је веома сложен појам, будући да подразумева писање књига, њихово штампање, ширење (растурање), читање, чување, дељење, умножавање, конзервацију, а у новије време и њену дигитализацију и озвучавање. Култура књиге најнепосредније говори о томе како сваки народ и свако друштво вреднује и цени књигу и како конкретно поступа са тим јединственим и непоновљивим материјалним, духовним и културним добром за које је британски песник Вистан Оден (Wyston Hugh Auden, 1907–1973) изнео следеће мишљење: „неке су књиге незаслужено објављене, ниједна није незаслужено запамћена”.

О семантици лексеме *књиџа*

Према виђењу Милана Будимира, реч *књиџа* није словенског порекла, и поред тога што се проналази у свим словенским језицима – по њему, она потиче из турско-татарског језичког супстрата, од термина (лексеме) *k'üep* који се односи на „свитака”.⁹ Када је реч о значењима лексеме *књиџа* у српском, онда она, сходно наводима датим у *Речнику Мајице српске*, покрива следећа значења:

⁶ Frederik Barbije, *Istorija knjige* (Београд: Clio; Narodna biblioteka Srbije, 2009), 9.

⁷ *International Encyclopedia of Information and Library Science*, edited by John Feathers and Paul Sturges (London: Routledge, 2003), 41.

⁸ Александар Гиљфердинг, *Пушовање њо Херцеговини, Босни и старој Србији* (Сарајево: Издавачко предузеће „Веселин Маслеша“, 1972), 216.

⁹ Милан Будимир, *Са балканских источника* (Београд: СКЗ), 27. У мађарском језику, на пример, књига се означава као *könyv* и она је, по свему судећи, такође позајмљена или из неког од туркијских језика или се верује да потиче од асирске речи *kitukku* (= „печат“; видети више на: Arcanum, *Magyar etimológiai szótár*, s. v. „könyv”, preuzeto 16. 3. 2022, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/k-F287B/konyv-F2CE5/>).

- књижевно или научно дело; више повезаних или укоричених штампаних листова с кавим текстом;
- део неке веће целине књижевног или научног дела, свезак;
- сашивени у корице листови папира у које се што уписује;¹⁰

Ни у грчком језику лексема за књигу, *βιβλίον*, није изворна грчка, с обзиром на то да своје порекло дугује топониму Библосу, *Βύβλος*, древном феничанском граду на обали Средоземног мора. Како стоји у *Речнику савременој грчкој језика* Георгиоса Бабињотиса, она семантички указује на:

- скуп рукописних или штампаних листова хартије истих размера који су увезани са једне стране а покривају се корицама а који се обично објављује у више примерака;
- сваки писани облик рада који је објављен у форми књиге;
- скуп листова хартије покривен корицама и увезан са једне стране који је намењен попису рачуна, зборника радова и слично;
- део проширеног списка;
- све што подучава и просветљује човека (метаф.),¹¹

Речнику Аџинске академије њена дефиниција изгледа незнатно друкчије:

- отисак у облику страна са штампаним и/или сликовним материјалом везаним са једне стране који има предње и задње корице и који је објављен у више примерака;
- велика свеска с обично дебелим корицама које се употребљава за попис, евиденцију и слично;
- сваки од посебних делова једног већег писаног дела.¹²

Овде је важно указати да се у грчком језику употребљавају две лексеме за означавање књиге, при чему је њихова употреба условљена самим контекстом: тако прва, *βιβλος*, данас је резервисана искључиво за учени језик и стил изражавања, што ће рећи да се појављује у строго одређеним, сада већ петрифицираним, изразима, док друга, *βιβλίον*, у својству њене морфолошке и фонетске адаптације у облику „народне речи“, има знатно ширу употребу у свакодневном говору и писању, укључујући ту и стандардни књижевни језик. Такође, како се под термином *Βίβλος* подразумева Библија, другонаведена лексема се појавила као практично решење да би се избегла било каква забуна у комуницирању и разумевању. У савременом грчком комутација ових лексема је готово немогућа у свакодневном говору управо из наведених разлога, а могућа је, мада није сасвим по стандардној норми, у оквиру појединих петрифицираних израза, и то више у колоквијалној форми и у неформалном писању.

У румунском језику, са друге стране, термин *carte* обухвата неколико посебних семантичких категорија; осим значења „књига“, под њиме се подразумева још и:

- способност читања и писања (у фигуративном погледу);
- регистар;
- „карта“, попут оне чланске, визиткарте, разгледнице или за играње, и
- „документ“.¹³

¹⁰ *Речник српскохрватској књижевој језика*, том 2 (Нови Сад: Матица српска, 1967), 755.

¹¹ Μπαμπινιώτης, Γεώργιος, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας, 1998²), 368.

¹² *Χρηστικό λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας* (Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών–Εθνικό Τυπογραφείο, 2014), 320–321.

¹³ *Dexoline*, s.v. „carte“, preuzeto 16. 3. 2022, <https://dexonline.ro/definitie/carte>.

Као сасвим посебно значење лексеме *carte* развијено је у савременом жаргону младих Румуна, а под тим појмом подразумева се количина смоле канабиса која је обично у облику књиге и/или тањира.

Са друге стране, једно од заједничких значења лексеме *књиџа* у грчком, румунском и српском језику проналазимо данас још само у оквиру народне усмене традиције – реч је о значењу *писмо / γράμμα / scrisoare*. У српским народним песмама се најчешће именује номиналном синтагмом *сиџна књиџа* у значењу „мала књига“ и то не без разлога – уколико није била узета у разматрање њена физичка величина, онда је то свакако била величина слова којом је исписивана.¹⁴ Такође, сасвим је могуће претпоставити и то да су оба елемента узета као кључна како би се успоставила јасна и практична разлика између два формата књига, „великог“, резервисаног за књигу у правом смислу те речи, и „малог“, резервисаног за кратак писани документ. Разлог зашто се под појмом „књига“ подразумевало писмо највероватније би требало потражити у томе што је форма писма у средњем веку одговарала умногоме форми књиге у свитку, што значи да се почетно није правила разлика између њих. Отуда је сваки свитак могао бити у исти мах и писмо и књига, у зависности од саме намене.

Књига и фразеолошки свет

Уколико погледамо фразеологију савременог грчког, румунског и српског језика, можемо приметити да уз помоћ лексема *βιβλίο / carte / књиџа* у сва три језика није формирано велико фразеолошко језгро. Забележили смо укупно 66 фразеолошких конструкција и номиналних колокација – што, са своје стране, прилично изненађује, посебно уколико имамо на уму грчки где смо очекивали да ће њихов број бити ипак знатно већи. Ова претпоставка проистекла је због ослањања на сва доступна сазнања и добро познате историјске податке који указују да су Грци, почев још од античких времена, били директно упућени на књигу и да су први у Европи почели с неговањем културе књиге. Из тог разлога је наше полазно уверење било да ће у грчком бити више фразеологизама формираних путем ове саставнице.

Један од нарочитих видова формирања фразеолошких склопова, а посебно оних номиналних, јесте спој лексеме *књиџа* са неком од боја, па се тако запажају интернационализми као што су:

Λευκή Βίβλος / Λευκό Βιβλίο = *Carte albă* = бела књиџа
џлава књиџа = *carte albastră* = *Κυανή / Μπλε Βίβλος*
Carte neagră = *Μαύρη Βίβλος* = црна књиџа
злајџна књиџа = *Carte de aur / cǎrățai* = *Χρυσή Βίβλος*
Πράσινη Βίβλος = зелена књиџа = *carte verde*¹⁵

У питању су колокације где се у жижи налазе наведене боје које су изабране на основу њиховог традиционалног и културолошког устаљеног значења и симболике. То значи да свака од њих логички и конотативно упућује на одеђени, сада већ увелико подразумевани садржај сваке књиге понаособ. Другим речима, боја корица књиге није кључни носилац информација, она је, заправо, само визуелан колорит који попут каквог сигнала скреће пажњу на присуство посебних података који се на њеним страницама налазе. Док су некада ове боје на корицама биле од посебне важности, данас су остали у употреби само њихови називи, без обзира на то какву званичну боју корица имале те књиге.

¹⁴ Трипко М. Влаховић, „Писмо и писмоноша у нашим народним песмама“, *Гласник Етнографског музеја у Београду* Књига 11 (1936): 129.

¹⁵ У румунском ова синтагма означава и *зелени карџон*.

Као посебни номинални изрази, чије је семантичко значење апсолутно фиксирано, запајају се и наредне синтагме које се еуфемистички односе на Библију:

Sfânta Carte = *Светѡа књиѡа* = *Ιερά Βιβλία* (= „свете књиге“)

Смисао Библије, као књиге мудрости, васколиког сазнања и подуче, проналази се и у глаголском фразеологизму у румунском – *cum scrie la Carte* (= „како пише у Књизи“) – чији одговарајући еквивалент на српском гласи нешто измењено: *како кажу књиѡе сѡаросѡавне*. Међутим, појам „староставан“, који би асоцијативно могао навести на помисао да је реч о такозваним „старим“ (древним) књигама, указује ипак на нешто сасвим друго – на књиге направљене од штављене коже, односно од пергаментa. Према тумачењу Петра Скока, у корену указане речи налази се поствербал *сѡава* у виду именичке основе која је директно везана за глагол *шѡавиѡи* чије је значење „киселити кожу у води“. ¹⁶ Из тог разлога придев *сѡаросѡаван* није ништа друго до реминисценција на најзаступљенији материјал за писање током средњег века који је био у општој употреби све до увођења папира као знатно јефтинијег. У грчком преводни еквивалент припада неподударној, нултој структурној групи:

**έτσι όπως πρέπει να είναι / λέει ο νόμος* (= „тако како треба да буде / каже закон“)

Књига је од давнина цењена у друштву као један од могућих извора најразличитијих сазнања, што је, следствено, омогућило да се она сагледава и доживљава као општи симбол учености. Из тог разлога су се временом појавили фразеологизми у румунском и српском језику који на ово упућују, што значи да лексема *књиѡа* у њима реферише на семе „ученост“ и „образованост“. Тако, на пример, румунски *a ști carte* (= „знати књигу“) означава, поред тога да је неко описмењен, односно да зна да чита и пише, и да је образован, школован, па су му у том погледу синонимне наредне фразеолошке конструкције:

I) *a fi om al cărții / de carte*

II) *a fi tobă / burduf de carte* (= „бити бубањ / кожа од књиге“)

чији преводни еквиваленти на грчком и српском гласе:

είμαι πολύ μορφωμένος / πεπαιδευμένος = *биѡи човек од књиѡе / изучиѡи књиѡу*

Мотивација за настанак румунских фразеолошких варијаната (II) лежи у непосредном изгледу, односно у очевидном опису не толико изгледа саме књиге, колико пре њене заштите – тако се лексема *tobă* односи на футролу најчешће направљену од коже или, нешто ређе, од дрвета, док лексема *burduf* реферише на торбу од нештављене коже. Метафорички и метонимијски, ови домишљати и практични видови спољашње заштите постали су симболичке ознаке човека који је упућен на књигу и који се њоме бави. У румунском одсуство образовања и учености, односно опис нечије неукости која се семантички односи на простог човека, изражава се одговарајућом антонимном конструкцијом *a fi om fără carte* (= „бити човек без књиге“). Семантички синониман фразеологизам наведеној конструкцији је наредни идиотипични *a nu ști boabă de carte* (= „не знати зрно од књиге“) чији би најпогоднији преводни еквиваленти на српском били или егзистенцијални фразеологизам (*биѡи човек (људи) од ѡри књиѡе*, односно описна конструкција *биѡи неѡисмен (неук)*, или фразеологизам *не знаѡи ни азбуку* којима се семантички реферише било на особу(-е) слабо или површно образовану(-е), било сасвим

¹⁶ Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (Zagreb: JAZU, 1973), 412.

необразоване. И Латини су били свесни да необразовани људи могу бити потенцијални проблем и опасност како за друштво, тако и за међуљудске односе, па је у том погледу настала њихова пословица *cave ab homine unius libri* (= „чувај се човека једне књиге“), која се односи на човека који је прочитао само једну књигу и на основу тога извлачи сва сазнања и доноси закључке. Разлог због кога фигурира фитоним у другонаведеном румунском фразеологизму може се оправдати самом величином слова којима је књига исписивана – у питању је аналогија, будући да су по свом облику ситна, мала, она су изједначена у доживљају са величином зрна, односно зрнца. Тиме је временом овај фитоним добио и своје секундарно значење, „слово“, односно „реч“ у ширем погледу, које је фиксирано унутар овог фразеологизма.

У приказаним конструкцијама лексема *књиџа* реферише на сему „знање“ коју проналазимо и у наредном румунском фразеологизму *a învăța carte* (= „учити књигу“) – његови преводни еквиваленти на грчком и на српском одговарају делимично подударним изразима *μαθαίνω ὑράματα* (= „учити слова“) = *учиџи школу* – а којим се означава стицање (углавном почетног) образовања. У српском облик у множини *учиџи школе* реферише на стицање образовања на факултету, односно на „вишим школама“. Додатно, књига се може односити и на појам знатно шири од образовања, на сему „наука“, што се види само унутар српског израза *бавиџи се књиџом*, чији чак ни приближни преводни еквиваленти на румунском и грчком не постоје.

Са друге стране, како показује наредни српски пример, према књизи, односно према знању, могуће је испољити и одређену просторну удаљеност – (*неко*) *није ни књију њиџу*. Тежиште целокупне конструкције почива како на негацији, тако и на тактилном глаголу, чиме се семантички конотира одсуство упућености, учености, обавештености, као и увида у неку материју или пак непоседовање (барем основног) знања. У позадинској слици налази се опис нечијег понашања према књизи, при чему се, уз непосредан приказ постојања физичке дистанце, сугерише и својеврсно постојање интелектуалне дистанце између појединца и књиге, тачније речено онога што она представља, похрањен део знања.

Наредни румунски идиотипични фразеологизам је занимљив по томе што је лексема *књиџа* инкорпорирана унутар посебног склопа који, као и претходни српски пример, носи снажно негативно семантичко значење – *a lega cartea de gard* (= „за/везати књигу за тарабу“). Он одговара српском колоквијалном и делимично подударном склопу *бежџи из школе*, односно у ширем контексту неподударном **наџустџиџи / баџалиџи школу*. Мотивација за настанак румунског фразеологизма почива у непосредној искуственој слици: реч је о томе да су ђаци, обично у руралним срединама, носили малу исплетену и/или кожну торбу око врата или на рамену, коју су неретко качили о школску ограду док су се играли у дворишту, а коју би понекад заборављали да понесу у повратку кући. Тако је овај опис очигледног објективног догађаја послужио за метафоричко приказивање просторног и интелектуалног удаљавања од стицања знања и учења, односно од књиге.

У српском наредни фразеологизми *не иде (коме) књиџа од руке* и (*неко*) *није за књију* су идиотипичне конструкције такође негативне конотације. Како у њима лексема *књиџа* одговара семи „учење“, односе се на особу која слабо учи, односно која није заинтересована, мотивисана да учи. Првонаведена конструкција је настала проширењем базног фразеологизма *не иџи (коме) од руке*, чиме је опште значење „не успевати“ модификовано у правцу „не бити вешт“. Глагол кретања *иџи* показује начин одвијања радње у реалном физичком простору и времену, док лексема *рука* у аблативном генитиву функционише као холоним који представља, осим органа за обављање радње, и медијум којим се прекида веза у успостављању и/или преношењу (са)знања. Како негација семантички подвлачи да није успостављен однос између субјекта и објекта, то природно конотира неуспех.

Како се може видети на основу наредних подударних конструкција у грчком и српском језику:

δεν πιάνω / ανοίγω βιβλίο στα χέρια (μου) = не хваџиџи / узеџи књију у руке / шаке

у жижи посматрања такође се налази опис одвојености, односно физичке удаљености субјекта радње од главне референтне тачке у (познатом) простору, књиге, као материјалног предмета. У грађењу фразеологизма учествују кинетички глаголи који реферишу на главне поступке са књигом, а због негације главно тежиште њиховог смисла усмерено је према приказивању одсуства тактилне везе између субјекта и објекта (књиге). У односу на претходно наведене примере, где се износи објективна констатација у виду чињеничног стања, у овима се подвлачи вољна радња субјекта – у питању је такође објективно извештавање којим се симболички, конотативно и асоцијативно описује непосредно стање мотивисано психолошким односом појединца према књизи. Другим речима, искуствена слика приказује појединца који одбија да оствари везу са књигом, што логички упућује на незаинтересованост и на равнодушност према књизи, односно према стицању знања и учењу.

Као један од примера снажних преплитања ширих културолошких утицаја сведочи и наредна изрека:

ni judesa cartea după coperta sa = να μην κρίνεις ένα βιβλίο από το εξώφυλλό του = не суди о књизи по корицама

која се као калк рашила из енглеског (*don't judge a book by its covers*) по бројним језицима, укључујући ту и савремене балканске.¹⁷ За разлику од претходних примера, овде негација семантички и конотативно скреће пажњу на супротан, могуће сасвим позитиван, садржај, при чему се указује, боље речено сугерише, на то да је одвраћање непотребно. Другим речима, негација упућује на линеарно кретање у виду преусмеравања пажње са „спољашњег“ садржаја према „унутрашњем“. То хоће рећи да је главни смисао изреке да спољашњост (изглед) уме да завара, да први утисци нису увек и најадекватнији и да није све онако како нам се чини на први поглед. С обзиром на то да се лексема *књиџа* налази у корелативном односу са лексемом *корица/корице*, њеним главним физичким маркером распознавања, она метафорички, асоцијативно и когнитивно фигурира као најуниверзалнија логичко-прагматична категорија, као посебан еталон за вредновање и просуђивање, што значи да се може у подједнакој мери односити на било шта или на било кога.

У румунском и српском језику, и поред тога што постоји иста фразеолошка конструкција:

a vorbi ca din carte / a spune ca de pe carte (= „казивати“) = *говориши као из књиџе*¹⁸
**εἶμαι παν πεπαιδευμένος* (= „бити веома образован“)

која је, по свему судећи, делимично прерађен калк са немачког *wie ein Buch sprechen* (= „говорити као једна књига“), она на семантичком плану показује незнатне разлике – док у румунском означава човека који мудро, паметно говори, у српском се углавном односи на човека који одмерено и течно говори. У оба случаја реч је о особи која због свог начина обраћања и изражавања оставља посебан психолошки утисак на околину која је, условно речено, доживљава као мудру, образовану и учену, на шта упућује грчки нефразеолошки еквивалент. Другим речима, књига се појмовно, концептуално и метафорички сагледава као универзални еталон одмеравања, што ће рећи да фигурира као највиша (или једна од највиших) јединица мере према којој се врши поређење и довођење у везу са знањем. Међутим, овакав вид концептуализације и апстракције у потпуности одсуствује у грчком па, уколико желимо да дамо што прецизнији превод, њихов најадекватнији преводни еквивалент припада нултом

¹⁷ Сф. с албанским, македонским, румунским, руским: *mos e gjyko librin nga kopertina, ne суди књиџаџа по својаџа корица, не суди књиџаџа по корицаџа, не суди књиџу по еџ обложке*.

¹⁸ У италијанском, на пример, овај фразеологизам је допуњен и гласи *parlare come un libro stampato* (= „говорити као штампана књига“), а у енглеском *speak by the book* (= „говорити књишки“).

нефразеолошком структурном нивоу подударности – **είμαι φαφλατάς / πολυλογάς* (= „бити брбљивац / торокало“): како показује буквални превод, смисао почива на многоречитости која се не сагледава као ознака мудрости и учености.

Поред набавке књига, један од можда највећих проблема са којима су се људи од давнина сусретали јесте њихово адекватно чување. Са променом форме књиге мењао се и њен начин одлагања, ређања и сортирања. Као један од најприхватљивијих облика устаљена је библиотечка сталажа, углавном израђивана од пуног дрвета, које је временом богато украшавано интарзијама и дуборезима. Међутим, књига, као и дрво, трошан је материјал и склон је пропадању. Веома рано је примећено да су један од највећих непријатеља књиге, уз влагу и/или изложеност наглим променама температуре, на пример, и разне врсте инсеката тврдокрилаца, мољаца, жохара и других који се хране (угlavно влажним) дрветом. Као последица тога је да улазе и у књиге – такве су, на пример, *хлебна буба* (*Stegobium raniceum*) или *сребрна рибица* (*Lepisma saccharinum*), чије ларве заиста наликују на црве, мада то званично нису.¹⁹ Из тог разлога настала је конструкција *књишки мољац*, која је сасвим подударна са румунском *molie de cărți*, са варијантом *књишки црв*, којом се данас уопштено именује било који инсект који се може пронаћи у књигама, односно који се храни материјалом од кога је књига направљена – поред коже, хране се хартијом и лепком. Оваква асоцијација није карактеристика само српског језика, већ се запажа још и у турском, енглеском, немачком и руском: *kitap kurdu / bookworm / Bücherwurm / книжный червь*, што умногоме указује на то да је реч о интернационалном пореклу овог специфичног израза. Други синонимни назив, који се додуше ретко сусреће на српском говорном подручју, јесте *књишка вашка / уш* (*Trogium pulsatorium*):²⁰ у питању је мајушни инсект коме одговарају тамна, влажна и прохладна места са микроклимом која погодује расту плесни, његове главне хране.²¹ У метафоричном погледу, под појмом „књишког мољца“ подразумева се особа која воли да чита и која се посветила књижи.²²

Насупрот српског, стоји румунски начин метафоричког изражавања појма „књишки мољац“ – то је *șoarece de bibliotecă* (= „библиотечки миш“) што, према свему судећи, представља калк с француског и/или италијанског језика,²³ а проналази се и у немачком у виду сложенице *Leseratte*. И за грчки језик је такође карактеристична сложеница која је, међутим, састављена на сасвим друкчији начин – то је *βιβλιοφάγος* (= „књигоједац“), што метафорички указује на опис особе која се доживљава као да једе књиге. Истина је да се књишки мољац може прикапати и на нешто друкчији начин, путем описне конструкције

είμαι χωμένος / απορροφημένος μέσα στα βιβλία = *биџи угудљен / уроњен у књиџе* = *a-se cufunda în cărți*

али је њена семантика сасвим друкчија: сâм контекст њене употребе прецизира јој значење било као позитивно, у смислу да је неко образован и да познаје свет књиге, или као негативно, у смислу да осим света књиге не познаје ниједан други, да је само њему посвећен.

¹⁹ Осим њих, ту су и други инсекти, попут термита, дрвених црва и столарских мравца који се такође могу пронаћи у књигама.

²⁰ Сф. с енглеским и италијанским: *book / paper louse; pidocchio dei libri*.

²¹ У грчком се ова вашка назива посебном речју, *ψαράκι* (= „рибица“).

²² У албанском, на пример, овакав вид изражавања не постоји, па се свака таква особа једино може описати само као *lexues i zellshëm / i apasionuar* (= „пасиониран / прилежни читалац“).

²³ Упоредиво с италијанским и француским номиналним конструкцијама *topo di biblioteca / rat de bibliothèque*. Мотивација за настанак ове номиналне конструкције је сасвим реална и искуствена – описује се кућни миш који се, оставши затворен у библиотеци, шуња између полица књига, док их (повремено) и глође.

У сва три језика следећи релативно подударан фразеолошки опис:

τρῶω (ρουφάω / καταβροχίζω) ένα βιβλίο / βιβλία (= „јести / сркати“)
гутати књију / књије²⁴
a devora o carte / cărțile (= „прождирати“)

можда најбоље осликава однос књишког мољца према књизи. Пре свега, главну тежину носе употребљени предикати који у свом основном значењу именују одређени начин конзумације хране која се уноси нагло и незауостављиво. Из тог разлога метафорички смисао указаних конструкција почива на идеји о постојању неутажене глади – реч о такозваној „интелектуалној глади“, која треба да буде, попут телесне, задовољена – што последично чини да се књига у поступку трансспуституције доживљава као каква јестива материја, односно симболички постаје ознака „хране за душу“. И баш као што гладан човек брзо уноси храну у себе, настојећи да глад удовољи, тако се аналошки сагледава свако ко брзо и много (воли да) чита.

Са друге стране, (претерано) дружење са књигама понекад може бити и веома контра-продуктивно. Добро је позната чињеница да је појединац, због времена посвећеног читању у миру и тишини, принуђен да буде физички изолован од остатка друштва. Из угла околине, уколико пођемо од тога да је човек друштвено биће, онда оваква социјална димензија отуђености у виду физичке самоизолованости појединца неминовно условљава и одређене промене на његовом психолошко-емотивном плану понашања, као и промене у односима према другим људима. Због тога се неретко за њега каже да живи у свом (имагинарном, идеалном, измаштаном) свету лишеном чврстих веза са стварношћу и околином у којој живи. У грчком за особу везану за књигу и за свет књиге употребљава се колоквијални израз *έφαγε τη ζωή (του) στα βιβλία* (= „појео је /свој/ живот у књигама“) који поседује делимично подударан, у структурном и семантичком погледу, еквивалент у српском *живејши са / у књиџама*. Зависно од самог контекста, значење им може бити или позитивно или негативно – то се посебно види код српског примера, где варијација предлога директно утиче на семантику израза.

У наредним фразеолошким конструкцијама, које нису карактеристичне само за балканске језике:

биџи зайисан у (чијој) црној књизи
γράφω (κάποιον) στα μαύρα κατάστιχα / στην μαύρη λίστα (= „за/писати /кога/ у црне регистре / на црну листу“)
a fi trecut în cartea neagră (= „бити унет“)²⁵

налази се у жижи спој боје корица књиге и њен садржај. С историјске тачке гледишта, записивање у црни регистар се догодило током Француске револуције, када су у једном црном регистру (остало је до данас сасвим нејасно да ли је избор боје регистра био случајан или намеран) уношена имена свих сумњивих особа. Нешто касније, од Наполеона па надаље, француска полиција је почела да користи јединствене црне регистре (књиге), где је систематски уносила имена злочинаца, криминалаца и убица, а потом и свих осталих особа које су представљале претњу по државу и друштво. У савременом тумачењу, тиме што се неко налази на црној листи означава се да се особа налази у немилости и тешком положају.

Спој боје корица и формата књиге проналазимо и у наредном изразу формираном по истом принципу:

²⁴ Cf. са немачким *Bücher verschlingen*.

²⁵ Cf. с енглеским и италијанским: *to be in somebody`s black / bad books; essere / segnare sul libro nero*.

διῶμι записан / налазиῶми се у златној књизи = εἶμαι καταγραμμένος / βρίσομαι στη Χρυσή Βίβλο = a fi / a se afla în cartea de aur

где је записивање (било) мотивисано сасвим друкчијим поводом. Синтагма „златна књига“ односи се на чувену млетачку *Libro d`oro*, која је установљена, према свему судећи, средином 13. столећа. У њој су златом исписивана имена богатих, имућних и утицајних људи, породица и племића не само из Венеције, него и из читаве Италије, као и из бројних других (европских) места. Тиме је постала својеврсна енциклопедија у виду генеологије породица и њихових веза, укључивши ту и сва њихова забележена друштвена и политичка ангажовања (потписани протоколи, разни уговори и слично). Њен траг се заувек губи 1797. године, по Наполеоновом освајању Млетачке републике, када је Венеција опустошена, опљачкана и спаљена. Назначимо још да су и на грчком подручју вођене златне књиге, пре свега на великим Јонским острвима, Крфу, Закинтосу и Кефалонији²⁶ – свака од њих била је потом придружена као посебан додатак главној Златној књизи – али су и оне, нажалост, занавек изгубљене у пожарима некако одмах по француском освајањају овог архипелага.²⁷

Књига се у виду доступног сазнања може сагледати на још три фразеолошка начина, где се метафорички разуме:

1) као посебан извор предвиљивог, препознатљивог (са)знања. У жижи лежи психологија личности, настојање да се протумачи појединац тако што ће се „прочитати“, односно препознати његовог понашање у складу са карактерним особинама које смо претходно упознали. На то указују структурно делимично подударни фразеологизми:

I) *чиῶμαι (некоῖα) као (οἰῶμεν) књиу*
ξέρω / διαβάζω (κάποιον) σαν ανοιχτό βιβλίο (= „знати“)
*a citi pe (cineva) ca o carte deschisă*²⁸

II) *εἶμαι ανοιχτό βιβλίο = a fi ca o carte deschisă = бити отворена књига*

у којима лексема *књиа* реферише конотативно, асоцијативно и логички на смисао релативне блискости и повезаности између људи, при чему је нагласак стављен на оно што је већ добро искусствено познато, сазнато или упознато. Како су појединац и књига доведени у логичку спрегу, тиме је он логички формално, а метонимијски конотативно изједначен са њоме као очигледним средством за упоређивање. У мотивацији за њихов настанак почива непосредна искусствена слика – како је отворене странице књиге могуће у сваком тренутку прочитати, тако је увек могуће проценити и предвидети реакције појединца познавајући његове обрасце (друштвеног, културолошког, језичког...) понашања, навике, начин размишљања, изражавања и слично.

Друга по реду наведена конструкција односи се на опис отвореног човека који директно изражава своје мисли и ставове, па у том погледу синтагма *οἰῶμεν књиа* одговара семи „искреност“;

²⁶ Поуздане податке о вођењу нове златне књиге на Кефалонији дао је Канкеларис у својој дисертацији „Ιστορία και Γενεαλογία του Οίκου Καγγελάρη της Κεφαλονιάς (16ος–20ός Αιώνες)“ (докторска дис., Одсек за историју Јонског универзитета, Κέρκυρα 2011), 103–109 и 122–124, преузето 25. 3. 2022, <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/31658?lang=el#page/1/mode/2up.Κέρκυρα, 2011>, назначивши да је велики пожар 1591. године готово до темеља уништио град, па је са његовом обновом почела да се исписује нова златна књига.

²⁷ Без обзира на ову чињеницу, бројни подаци из других извора су сачувани до данас.

²⁸ Cf. с енглеским и италијанским: *to read somebody like a book; essere un libro aperto.*

2) као сасвим недокучиво, непознато и удаљено сазнање, па у том погледу фигурирају подударне фразеолошке конструкције с егзистенцијалним глаголом у српском и румунском:

биџи књиџа / љисмо са седам љечашџа = a fi carte închisă cu șapte peceti

које су интернационалног, прецизније речено, библијског порекла.²⁹ У грчком иста конструкција садржи незнатну варијацију – уместо лексеме *књиџа*, налази се лексема *џајна – εἶναι ένα επτασφραγιστό μυστικό*.³⁰ Веза између књиге и печата је очигледна – од давнина се печат употребљава не само као средство којим се даје или потврђује веродостојност и исправност неког документа, него и служи као практично средство за заштиту писаног садржаја које остаје скривено све док се не поломи. Док у Библији Јованових седам печата симболично означава седам белега, седам посебних негативних појава (четири од њих су оличење Апокалипсе), у свакодневном животу смисао књиге са седам печата метафорички указује на велику непознаницу, на неку тајну или на нешто што је тешко разумети и појмити.

Смисао непознатог, недокучивог и апсолутно тајанственог проналазимо и у оквиру подударних конструкција антонимним под (II):

εἶμαι κλειστό βιβλίο = биџи заџворена књиџа = a fi sa o carte închisă

а којима се описује затворена и неповерљива особа.

3) као објективно знање које поседује своју конкретну, практичну вредност – о томе говори само следећа идиотипична бинарна румунска народна пословица *ai carte, ai parte* (= „имаш књигу, имаш страну“), чији преводни еквивалент делимично семантички одговара српској паремији **гај ми знање, гађу џи имање*.

Однос према књизи као главном извору учења и сазнања проналазимо у конструкцијама које се обично упућују школарцима, попут:

љрионуџи / сесџи за књиџу

a se pune cu burta pe carte (= „ставити се стомаком на књигу“)

δε σηκώνω το κεφάλι μου από το βιβλίο (= „не дизати главу од књиге“) / **το ρίχνω στο διάβασμα* (= „бацити се на учење“)

забиџи нос у књиџу

**πέφτω με τα μούτρα στο διάβασμα* (= „пасти лицем на учење“).

Румунски фразеологизам је занимљив по томе што садржи реалну слику у виду физичког описа позиције онога који се налази за књигом – реч је о положају тела лагано савијеног над књигом, док су лактови наслоњени о сто или о клупу, при чему доња ивица књиге непосредно допире до стомака. Отуда је, у метафоричком погледу, смисао „стављања стомака до књиге“ постао ознака онога који се не одваја од књиге.

У наредном српском идиотипичном фразеологизму *сџала књиџа на два слова* запажа се идиосинкретички спој двају елемената у виду њихове логичке и узрочно-последичне међузависности, књиге и слова. Значење фразеологизма је да укаже на малу количину нечега или на

²⁹ Реч је о делу из Јовановог Откровења (8: 6–21).

³⁰ У ученом језику и стилу ће се чути, додуше веома ретко, номинална конструкција *Βοιώτια αινίγματα* (= „загонетке из Беотије“).

мали број људи који треба да обаве (изврше) неку радњу – на то реферише акузативна допуна као кључни носилац фразеологизације, с обзиром на то да број два конотативно и семантички указује на умањење (у питању је метафора *два је мало / недовољно*).³¹ У румунском и грчком запажају се кореспонденти из нулте групе структурне подударности који су између себе апсолутно подударне конструкције – **mulți chemați, rușini aleși* = **πολλοὶ γὰρ εἰσὶν κλητοὶ ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί*³² (= „многи позвани, мало њих стигло / одабрано“).

Фразеологизам кога проналазимо само у грчком језику:

ανοίγω / скаλίζω τα παλιά βιβλία (κατάστοιχα / τεφτέρια) (= „отварати / чепкати старе књиге / регистре / тефтере“)

поред свог основног значења **κοιῖται ἰο ἱροσλοσῖι*, поседује и значење **οἰῖαῖι сῖиаре ране / *a dezgropa morții* (= „ископавати мртве“). Тиме што се метафорички отварају „старе књиге“ (глагол описује основни кинетички покрет и поступак са књигом), приступа се ономе што је забрављено, потиснуто или скрајнуто у сећању. Будући да је људско памћење углавном кратког века, а да записи у књизи / књигама / трају знатно дуже (cf. *verba volant, scripta manent*), то значи да књига, као сачувани извор најразличитијих писаних података, постаје снажно средство које може врло лако нарушити међуљудске односе у друштву.

Уместо закључка

На основу свега изнетог, може се увидети да је лексема *књиџа* у сва три савремена балканска језика, грчком, румунском и српском, вишезначна и да се проналази у једном релативно малом броју фразеолошких конструкција које су, са једне стране, подударне и/или делимично подударне – таквих је 51, у које је укључено и по шест номиналних конструкција (колокација) у сваком од језика, а са друге су сасвим идиотипичне – реч је о свега 15 примера. Ово хоће рећи да је уз помоћ ове саставнице формирана једна мала, затворена класа фразеологизама који углавном носе само једно, а јасно постављено (дефинисано) значење – због тога се могу посматрати као петрифициране фразеолошке форме. У односу на очекивани број, укупан број идиотипичних фразеологизама је много мањи у поређењу са подударним /заједничким/. Највећи број фразеологизама припада групи глаголских, од којих поједине одликује обавезна компонента нестварног поређења. Иако се фразеолошка идиотипичност понајпре огледа у структури, семантичка подударност углавном је добро препознатљива. Све уочене разлике, без обзира на то да ли је реч о делимичним поклапањима или о апсолутним непоклапањима, упућују на то да је сваки народ лексеми *књиџа* доживео на свој начин, приписавши јој ону улогу и значај који је за њега био од посебне важности. Отуда су занимљиве варијације у грађењу фразеологизама (и појединих забележених паремија), као и начини фразеолошког, експресивног, асоцијативног, метафоричког, когнитивног и концептуалног односа према овој лексеми – они показују како се на друштвено-културолошком и практично-прагматичном пољу књига, као опипљиви материјални предмет, доживљава(ла) и вреднова(ла), како се према њој односи(ло) и шта је сваком народу практично значила.

Код подударних фразеологизама примећује се и неколико интернационалног карактера, што говори у прилог преношењу појединих културних утицаја, боље речено њиховом прихватању. Сви исти и/или делимично подударни фразеологизми, без обзира на њихово порекло, потврђују међулексичку подударност.

³¹ Мерима Х. Кријези и Предраг Ј. Мутавцић, „Фразеологизми с бројем *ду/два* у савременом албанском и српском језику“, *Српски језик: студије српске и словенске* Vol. 26, No. 1 (2021): 445, <http://doi.fil.bg.ac.rs/pdf/journals/sj/2021-1/sj-2021-26-1-25.pdf>.

³² Румунски и грчки еквиваленти представљају део из Јеванђеља по Матеју (22: 14).

Уколико имамо на уму семантичке (конотативне) кореспонденте, из анализираних примера се види да лексема *књиџа* у фразеологизмима разматраних језика реферише на следеће семе – „(са)знање“, „ученост“, „не/образованост“ – што неминовно указује да је у први план истакнута њена најважнија и најпрепознатљивија улога коју има у људском друштву – да је скуп и извор најразличитијих информација (података). Са друге стране, у психолошкој, карактеризација човека тесно је повезана с антонимним физичким реалијама у простору у виду позиција „отвореност / затвореност“, док у опису психолошке доживљености појма „тајновитост“, „скривеност“ у вези је са лексемом *йечаш*. Ово значи да су у лексеми *књиџа* похрањене тачно прецизиране, већ утврђене аналогије и асоцијативне везе које „се у класичној психологији називају асоцијације по сличности или асоцијације по контрасту“.³³ Из тог разлога лексема *књиџа* функционише у сва три језика (баш као и у свим другим) као сасвим издвојена лингвокултура, као реч која је у себи објединила

„како стварну језичку представу (‘форму мисли’) тако и ‘ванјезичку, културну средину’ тесно и нераскидиво повезану с њоме (ситуацију, реалију), стабилну мрежу асоцијација, граница које су покретне и несталне. Стога реч-сигнал неизбежно буди у особи која зна језик посебну културну комуникацију, не толико наговештај (потребног) значења колико сву укупност ‘културног ореола’“.³⁴

Исто тако, са културолошке тачке гледишта, разматрани фразеологизми у сва три балканска језика непосредно одражавају заједнички морално-васпитни став њихових говорника – да је добро дружити се са књигом, будући да се тиме не отварају само врата даљем интелектуалном и сазнајном напредовању и развијању – да је ово заиста тачно, потврђује идентична македонска и бугарска народна пословица *книџаџа е четири очи / койџо знае книџа, џој има четири очи* (овде соматизам *око* метафорички реферише на човекову способност правилног, здраворазумског расуђивања, а која се налази у тесној вези са његовом егзистенцијом) – него се тиме директно потврђује и његов статус и углед у друштву. Али, у исти мах, како показују поједини фразеологизми негативног семантичког садржаја, попут грчког *ανοίγω / скаλίζω τα παλιά βιβλία*, књига може бити и камен спотицања када је реч о успостављању и одржавању веза између људи. На тај начин се донекле доводи у питање значење наредне бугарске пословице како *книџа на зло не учи*, а директно се потврђује грчка *ο Εβραίος, όταν δεν έχει δουλειά, ανοίγει τα παλιά βιβλία* (= „Јеврејин, када нема посла, отвара старе књиге“), у смислу да човек запада у невоље када се најмање нада, обично због другог који претура по прошлости, по ономе што сматра да није завршено.³⁵

Литература и извори:

1. Arcanum. *Magyar etimológiai szótár*, s. v. „könyv“. Preuzeto 16. 3. 2022. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/k-F287B/konyv-F2CE5/>.
2. Barbije, Frederik. *Istorija knjige*. Beograd: Clío; Narodna biblioteka Srbije, 2009.

³³ Aleksandar S. Lurija, *Jezik i svest* (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2000), 103.

³⁴ Владимир Васильевич Воробьев, *Лингвокултурологија* (Москва: Издательство Российского университета дружбы народов, 2006), 48.

³⁵ У позадини ове пословице крије се такозвана „књига дужника“ коју су Јевреји, као пословни људи, уредно водили. У суштини, реч је о увреженом стереотипу. На исти начин као што наша пословица описује попа како га је народ видео у доколици – *бесјослен њој јариће крсти* – тако су и Грци сматрали да Јевреји у своје слободно време не могу радити ништа друго осим отварања (односно, претраживања) својих књига дужника.

Мутаваџић П. „Књига као део фразеологије (на примеру грчког, румунског и српског језика)“, 76–91

3. Budimir, Milan. *Sa balkanskih istočnika*. Beograd: SKZ, 1969.
4. *Dexoline*, s.v. „carte“. Preuzeto 16. 3. 2022. <https://dexonline.ro/definitie/carte>.
5. *Dictionary of Standard Modern Greek*. Portal for the Greek Language. Modern Greek, Tools. Preuzeto 20. 3. 2022. https://www.greek-language.gr/greeklang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/.
6. Δημητρίου, Αντώνη. *Λεξικό νεοελληνισμών*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρης, 1995.
7. Giljferding, Aleksandar. *Putovanje po Hercegovini, Bosni i staroj Srbiji*. Sarajevo: Izdavačko preduzeće „Veselin Masleša“, 1972.
8. *Χρηστικό λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών & Εθνικό Τυπογραφείο, 2014.
9. *International Encyclopedia of Information and Library Science*. Edited by John Feathers and Paul Sturges. London: Routledge, 2003.
10. Κάτος, Γιώργος Β. *Λεξικό της λαϊκής και της περιθωριακής μας γλώσσας*. Θεσσαλονίκη: Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων & Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Preuzeto 15. 3. 2022. <http://georgakas.lit.auth.gr/dictionaries/index.php/leksika/katou-g>.
11. Καγκελάρη, Παναγιώτη Δ. „Ιστορία και Γενεαλογία του Οίκου Καγγελάρη της Κεφαλονιάς (16ος–20ος Αιώνας)“. *Doktorska dis.*, Odsek za istoriju Jonskog univerziteta, Κέρκυρα 2011. Preuzeto 25. 3. 2022. <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/31658?lang=el#page/1/mode/2up>.
12. Kovač, Miha, Angus Phillips, Adriaan van der Weel and Ruediger Wischenbart. “What is a Book?”. *Publishing Research Quarterly* 35 (2019): 313–326. <https://doi.org/10.1007/s12109-019-09665-5>.
13. Κριαράς, Εμμανουήλ. *Νέο Ελληνικό λεξικό–Λεξικό της σύγχρονης ελληνικής δημοτικής γλώσσας*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1995.
14. Krijezi, Merima H. i Predrag J. Mutavdžić. „Frazelogizmi s brojem dy/dva u savremenom albanskom i srpskom jeziku“. *Srpski jezik: studije srpske i slovenske* Vol. 26, No. 1 (2021): 439–453. <http://doi.fil.bg.ac.rs/pdf/journals/sj/2021-1/sj-2021-26-1-25.pdf>.
15. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. *Hrvatska enciklopedija*, s. v. „Knjiga“. Preuzeto 25. 3. 2022. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32108>.
16. Lešaja, Ante. *Knjigocid – uništavanje knjiga u Hrvatskoj tijekom 1990-tih*. Zagreb: Profil i Srpsko narodno vijeće, 2012.
17. Lurija, Aleksandar S. *Jezik i svest*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2000.
18. Matešić, Josip. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga, 1982.
19. Menac, Antica, Željka Fink Arsovski i Radomir Venturin. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2014.
20. Παμπινιώτης, Γεώργιος. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας, 1998².
21. Mutavdžić, Predrag. *Grčko-srpski rečnik idioma*. Beograd: IK „Jasen“, 2007.
22. Otašević, Đorđe. *Frazeološki rečnik srpskog jezika*. Novi Sad: Prometej, 2012.
23. *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*, Tom 1–6. Novi Sad: Matica srpska, 1967.
24. *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SANU*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 1959–.
25. Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU, 1973.
26. Τεγόπουλος – Φυτράκης. *Ελληνικό λεξικό*. Αθήνα: Εκδόσεις Αρμονία, 1995¹⁰.
27. The General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. *Recommendation concerning the International Standardization of Statistics Relating to Book Production and Periodicals*. Preuzeto 25. 3. 2022. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13068&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.
28. Βλαχόπουλος, Στέφανος. *Λεξικό των ιδιωτισμών της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Κλειδαρισμός, 2007.
29. Vlahović, Tripko M. „Pismo i pismonoša u našim narodnim pesmama“. *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu* Knjiga 11 (1936): 127–141.
30. Воробьев, Владимир Васильевич. *Линівокульїуролоїя*. Москва: Издательство Российского университета дружбы народов, 2006.

Book as a Part of Phraseology (with examples in Modern Romanian, Greek and Serbian)

Summary

The present paper is devoted to a brief analysis of recorded idiomatic expressions in three modern Balkan languages: Romanian, Greek and Serbian, containing the lexeme *carte* / *βιβλίο* / *књига* as their keyword. In the history of human society, book has always played a special role which could be described as a role of a so-called knowledge container with strong symbolic meanings – this feature gradually became one of its predominant ones in almost all cultures. Even though these idiomatic constructions do not form a large thematic group – in total the number of all examined examples is 66 – the fact is that the aforementioned lexeme fulfils the role of a linguocultureme in the languages in question. There have been observed two groups of idioms – the first one consists of those whose structure and meaning are absolutely convergent and concordant with the corresponding idiomatic expressions found in other European languages, for example, *είμαι κλειστό βιβλίο* = *бити затворена књига* = *a fi ca o carte închisă*, or *nu judeca cartea după coperta sa* = *να μην κρίνεις ένα βιβλίο από το εξώφυλλό του* = *не суди о књизи по корицама*. The second group is composed of such idiomatic expressions which can be found only in one language, respectively. In other words, they are identified as special units because they remain the property of only one language, they are absolutely individual forms in terms of their meaning, morphological structure, use and expressiveness; e.g. *ai carte*, *ai parte*, or *a lega cartea de gard*.

Keywords: *carte, βιβλίο, књига, Modern Greek, Romanian, Serbian, idiomatic expressions, semantic equivalence*

Carte ca o parte de frazeologie (prin exemple în limbile română, greacă și sârbă)

Rezumat

Articolul de față este o încercare scurtă dedicată analizei unității frazeologice în trei limbii balcanice contemporane, româna, greaca și sârba, care conțin cuvântul cheie *carte* / *βιβλίο* / *књига*. În mod incontestabil această lexemă, care funcționează cu caracter linguo-cultural, a avut un rol deosebit în formarea unei serii de unități frazeologice care, deși nu sunt foarte numeroase, organizează doi grupuri distinși, mai bine spus doi nuclee frazeologice care sunt în același timp și comuni și idiosincrazi. Nucleul este comun, fiindcă este vorba de niște frazeologisme și locuțiuni substantivale care sunt absolut identice și convergenți și se găsesc foarte ușor în alte limbi europene. Astfel sunt, de pildă, *είμαι κλειστό βιβλίο* = *буџи затворена књига* = *a fi ca o carte închisă*, sau *nu judeca cartea după coperta sa* = *να μην κρίνεις ένα βιβλίο από το εξώφυλλό του* = *не суди о књизи по корицама*. De pe altă parte, nucleul este și idiosincrazic, din cauză că este vorba despre frazeologisme și locuțiuni care se pot găsi numai într-o limbă. Cu alte cuvinte, se identifică ca unități deosebite și unice, care, ca forme absolut individuale din punct de vedere al sensului, al structurii morfologice lor, al utilizării și al expresivității lor, sunt caracteristică frazeologică numai unei limbi și care, fiind autohtone, nu se pot repeta în nici o limbă altă, de pilda: *ai carte*, *ai parte*, sau *a lega cartea de gard*.

Cuvinte cheie: *carte, βιβλίο, књига, greacă modernă, română, sârbă, frazeologisme, echivalență semantică*

Примљено: 17. априла 2022.
Исправке рукописа: 29. априла 2022.
Прихваћено за објављивање: 2. маја 2022.